

TÜRKLER'DE ARMALARIN ORTAYA ÇIKIŞI VE YAYILDIĞI SAHALAR

Yrd. Doç. Dr. İlhami DURMUŞ

A- TÜRKLER'DE ARMALARIN ORTAYA ÇIKIŞI

Geleneğe göre Oğuzhan'ın Günhan, Ayhan, Yıldızhan, Gökhan, Dağhan, Denizhan adlarında altı oğlu vardı. Bunlardan ilk üç oğlundan gelmiş olan Oğuz boylarının üçü, yani Gün, Ay, Yıldızhanlar sağ kol ve diğer üç oğlu da sol kolu teşkil ederlerdi. Oğuzhan'ın altı oğlundan herbirinin dört boyu olup, hepsi yirmidört boydu; Oğuz aşiretleri bu boydan gelmişti. Yine ananeye göre Oğuzhan'ın kardeşleri ve amca oğullarından Oğuzlara düşman olarak Uygur, Kankli, Karluk, Kıpçak, Kalaç, Ağaçeri ve Ayferi boyları da vardı.¹

Bu altı Oğuz boyunun Gün, Ay ve Yıldızhanlardan gelen kollarına Bozoklu ve diğer Gök, Dağ ve Denizhanlardan gelen kollarına da Üçoklu denilirdi. Bunlardan Bozoklar, orduda ve şölen denilen ziyafetlerde sağ tarafta bulunup muayyen boylar gelir ve bunları da alırlardı. En başta Günhan'a mensup boylar gelir ve bunlar da derecelerine göre sıralanırlardı. Keza Üçoklar da orduda ve şölenlerde Han'ın solunda yer alırlardı. Bunlarda da başta Gökhan boyları gelir ve tertip sırasıyla diğerleri ve boyları yer alırlardı. Bütün boyların yırtıcı kuşlardan ongunları ve yiyecekleri etin muayyen bir yerinden söğük, yani et payı

vardı.² Nemeth'in tahliline göre "muvafakiyet ve uğur getiren" demek olan ongun kelimesi bu mukaddes kuşlara verilmekte ve bunlar mukaddes olduklarından incitilmemekte idi. Efsaneye göre Günhan'ın şahin, Ayhan'ın kartal, Yıldızhan'ın tavşancıl, Gökhan'ın sungur, Dağhan'ın çakır ve Denizhan'ın üçkuş ongunuydu.³

Oğuzhan'ın oğullarından herbiri etrafında dörder kabile toplamış ve kendilerini bunlara bağlamış olduklarından her dört kabilenin belirli ve ortak bir ongunu olmuştur. Bu hal ise eski bir vahdetin izlerini gösterir. O halde Oğuzlarda totemizm altılı teşkilat zamanında meydana gelmiştir. Bu totemlere dikkat edecek olursak, bunların hepsinin avcı kuşları olduğu güze çarpar. Bu kuşların avcı kuşları olması totemizmin Oğuzlar arasında avcılık devrinde oluştuğunu gösterir.⁴

Oğuz Türklerinde bu altılı teşkilattan sonra yirmi-dörtlü teşkilat zamanında dahi oluşmuştu. Bu damga kabilenin hususi bir nevi arması mahiyetinde idi. Bu damgayı diğer kabileden ayırtedilmesi gereken her çeşit eşyaya vururlardı.⁵

Çin kaynaklarında "Hiyung nu" olarak belirtilen Hunlar'ın kullandığı armalar hakkında bir bilgiye rastlanma-

maktadır. Hunlar dağıldıktan sonra bu topluluğun bir kısmı tarihte "Türk namı altında gözükmeye başladılar. Bu Türkler'in millî bir ananeleri ve millî bir sembolleri vardı.⁶ Çin tarihlerinde "Türk" namı altında belirtilen Türklerin o dönemde millî ananelerinden alarak kurt başlı bir bayrak kullanmaya başladıkları bilinmektedir.⁷

B- TÜRKLER'DE ARMALARIN YAYILDIĞI SAHALAR

Bütün eski ananelerine pek sadık kalan Oğuz Türklerinin pek eski totemleri daha sonra dini şekilden çıkarak millî ve gayri dini bir mahiyette kalmıştır. Arkeoloji tedkikatının yardımıyla biliyoruz ki bu avcı kuşları daha sonra arma olarak kullanılmıştır. Anadolu'da Selçuklular'dan kalma eserler bize açık bir şekilde bir av kuşunu arma olarak kullandıklarını göstermektedir. Hatta bu kuşun yalnız Selçuklu Türkleri tarafından değil, Artuklular ile diğer Türk topluluklarında da arma olarak kullanıldığı görülmektedir. Kabilenin bu umumi armasından başka bir de hükümdarın hususi arması vardı. Hükümdar emrini verdikten sonra bu emri tebliğ eden adam da okun ucundaki damgayı görünce emrin hükümdar tarafından verilmiş olduğunu anlardı. Oğuz Türkleri bu damgayı taşıyan derlerdi, bu daha sonra garb lehçesinde tuğra olmuştur.⁸

Türkler'de totem olarak çıkan ve daha sonra arma olarak kullanılan avcı kuşları geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bunların yayılmalarında Türkler'in batıya doğru göç etmeleri, yeni yurtlar tutmaları etkili olmuştur. Görülmektedir ki, kuş ve hayvanlardan bazıları Türk hakan sülalelerinde totem, resmî ve aile

damgaları; devlet arması hizmetini ifade etmiştir.⁹

Türkler'in asıl vatanları Orta Asya'dan İslam memleketlerine göçmeleri İslam sanatına birçok sanat unsurlarının ilave edilmesini gerektirdi. Umumi göçe başlamadan evvel Abbasi halifelerine askerî hizmetlerde bulunmak için Bağdat'a getirilen Türkler'in buraya yerleştikleri ve daha sonra bu Türkler içerisinden Mısır'a vali olarak atanan Emir Tolunoğlu Almet'in orada müstakil bir emiret tesisine muvaffak olduğu zamanlar Mısır'da oluşturulan eserlerde bu tarihlere kadar İslam sanatına bir takım unsurlar ilâve edilmişti. İster 836 yılında Abbasi halifesinin Türk askerleri için inşa ettirdiği Samara şehri mimari eserlerinin duvar tezyinatında, ister Tolunoğulları'nın Kahire'de meydana getirdikleri eserde Türkler'e mahsus bu yeni sanat unsurlarının orta Asyadan buralara getirildiklerini bütün ayrıntılarıyla müşahede etmekteyiz.¹⁰

Türkler'in XIII. yüzyılın başlarından itibaren kitle halinde Akdeniz sahiline doğru yayılması, İslam sanatına daha birçok yeni sanat unsurları ilâve edeceği pek tabii idi. Bu tarihten itibaren İslam sanatı mimarisinin İster İse sanatı tezyinatının yeni olduğu ve dolayısıyla yeni bir ruh aldığı görülmektedir. Bunlar arasında çifte kartal tasviri daha ilk defa arma şeklinde ve daha sonra bir tezyinat motifi olarak kullanılmıştır.¹¹

Türk armalarından bazıları Avrupa'ya dahi geçmiştir. Bunlardan en önemlisi kartaldır. Kartal devlet arması olarak Avrupa'ya başlıca iki yoldan gelmiştir. İlk önce Kuzey Türkleri harekete geçmişlerdir. Avrupa milletlerine en bü-

yük tesirde bulunan Selçuklu Türkleri olmuştur.¹² Türkler'in garb komşuları Bizanslılar bu motifi aldıkları gibi yaymışlardır. Haçlı seferleri sırasında Avrupa milletlerinin Türkler ile temasa geçmeleri bu motifin Avrupa sanatına intikalini dahi meydana getirmiştir.¹³

NOTLAR

1. Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, I. Cilt, Ankara, 1982, s.93.
2. Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, A.g.e., s.93
3. Orkun, Hüseyin Namık, "Eski Türkler'de Kartal Arması", Türklük, sayı 7, İstanbul, 1939, s.30.
4. Orkun, Hüseyin Namık, "Eski Türkler'de Kartal Arması", s.30.
5. Orkun, Hüseyin Namık, "Eski Türkler'de Arma", Millî Arma Müsabakası Şartnamesi, Ankara, 1926, s.39.
6. Orkun, Hüseyin Namık, "Türk Cumhuriyeti'nin Arması Ne olmalıdır?", Millî Arma Müsabakası Şartnamesi, Ankara, 1926, s.39.
7. Orkun, Hüseyin Namık, "Eski Türkler'de Millî Alametler", Millî Arma Müsabakası Şartnamesi, Ankara, 1926, s.36.
8. Orkun, Hüseyin Namık, "Eski Türkler'de Arma", s.39.
9. Togan, A. Zeki Velidi, "Türk Efsanelerinde Millî Alametler", Millî Arma Müsabakası Şartnamesi, Ankara, 1926, s.12.

10. Ağaoglu Mehmet, "Çifte Kartal Arması", Millî Arma Müsabakası Şartnamesi, Ankara, 1926, s.47.
11. Ağaoglu Mehmet, A.g.m., s.47.
12. Ögel, Bahaeddin, Türk Kültür Tarihine Giriş, VI. Cilt, Ankara, 1984, s.208-209.
13. Ağaoglu Mehmet, A.g.m., s.50.

Bibliyografya

- Ağaoglu Mehmet, "Çifte Kartal Arması", Millî Arma Müsabakası Şartnamesi, Ankara, 1926, İktisat Matbaası.
- Orkun, Hüseyin Namık, "Eski Türkler'de Arma", Millî Arma Müsabakası Şartnamesi, Ankara, 1926, İktisat Matbaası.
- Orkun, Hüseyin Namık, "Eski Türkler'de Kartal Arması", Türklük, sayı 7, İstanbul, 1939, Güven Basimevi.
- Orkun, Hüseyin Namık, "Eski Türkler'de Millî Alametler", Millî Arma Müsabakası Şartnamesi, Ankara, 1926, İktisat Matbaası.
- Orkun, Hüseyin Namık, "Türk Cumhuriyeti'nin Arması Ne Olmalıdır?", Millî Arma Müsabakası Şartnamesi, Ankara, 1926, İktisat Matbaası.
- Ögel, Bahaeddin, Türk Kültür Tarihine Giriş, VI. Cilt, Ankara, 1984, Başbakanlık Basimevi.
- Togan, A. Zeki Velidi, "Türk Efsanelerinde Millî Alametler", Millî Arma Müsabakası Şartnamesi, Ankara 1926, İktisat Matbaası.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, I. Cilt, Ankara, 1982, Türk Tarih Kurumu Basimevi.

DİRLİ KURBANİ'DEN İKİ ŞİİR

GEDİM

Canım ana gözüm ana
Bir dua kıl men de gedim
Sene gurban özüm ana
Bir dua kıl ben de gedim

Südün mene halal ele
Bir Huda'dan sen de dile
Men de gelim güle güle
Hak diyene emel edim

Gurbanî'yem vara vara
Gurban olum nazlı yara
Gece gündüz yolum ora
Sır sözümü sene dedim

ÜZÜLDÜ

Gece gündüz arzuların çekmekten
Yolun gözlemekten canım üzüldü
Müşk ü anber gohur siyah telinden
Niye gelmez o karvanın üzüldü

Dolanırsan çerhe beri bahmazsan
Bülbülsen bu gülşene çıhmazsan
Dindiriken meni yada salmazsan
Bu gerdişden ol dövranın üzüldü

Gurbanî der: "Sözüm galdı dehi de
Könül keç bend olur zenehdanına
Bunca dad eyledim şahlar şahına
Gül ki gemgin bir zebanım üzüldü